

Isidora Rajić¹

UDC 159.942.52-053.5

Pregledni rad

Primljen: 13. 03. 2023.

Prihvaćen: 30. 06. 2023.

HIPERSENZITIVNOST U DETINJSTVU

APSTRAKT: U ovom radu dat je prikaz dosadašnje literature o razvoju hipersenzitivne dece, od njihovog rođenja do perioda adolescencije. Opisane su najvažnije odlike hipersenzitivne dece, kao i rezultati istraživanja o hipersenzitivnoj deci. Naime, u naučnoj literaturi se navodi da u opštoj populaciji ima oko 20% hipersenzitivnih ljudi i iz ovog razloga je neophodno da stručnjaci (psiholozi, psihoterapeuti i psihijatri), ali i roditelji i nastavnici budu bolje upoznati sa osnovnim karakteristikama hipersenzitivnosti. Na primer, često se dešava da hipersenzitivna deca dobiju dijagnozu nekog poremećaja, kao što je autizam i poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću, ili da budu procenjeni kao niže inteligentni samo zato što stručnjaci nisu bili upoznati sa osnovnim odlikama hipersenzitivnih osoba. Iako su istraživanja o hipersenzitivnosti u poslednjih dvadesetak godina sve brojnija u svetu, na našim prostorima to nije slučaj i stručnjaci koji rade u kliničkoj praksi u Srbiji nisu u velikoj meri upoznati sa hipersenzitivnošću, kao ni sa njenim osnovnim karakteristikama. Tek nakon razumevanja razlika između hipersenzitivnih i nehipersenzitivnih ljudi, osnovnih karakteristika hipersenzitivnosti, kao i različitih faktora koji utiču na fizičko i mentalno zdravlje hipersenzitivne dece, stručnjaci, roditelji i nastavnici će moći da im budu odgovarajuća podrška.

KLJUČNE REČI: *Detinjstvo, hipersenzitivnost, sistem bihejvioralne inhibicije, dubina obrade informacija.*

¹ Master psiholog (MA), Katedra za psihologiju, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić. Novi Sad, Univerzitet UNION, Beograd, adresa elektronske pošte: isidorarajic5995@gmail.com

1. Uvod

U naučnoj literaturi se navodi da hipersenzitivni ljudi predstavljaju manjinski deo populacije koji ima senzitivniji nervni sistem u odnosu na većinski, nehipersenzitivni deo populacije (Aron & Aron, 1997; Gearhart & Bodie, 2012; Greven et al., 2019; Jagiellowicz et al., 2016). Razlog za ovu pretpostavku leži u rezultatima istraživanja u kojima je pokazano da hipersenzitivne osobe imaju određene moždane zone aktivnije u odnosu na nehipersenzitivne osobe (Acevedo et al., 2021). Na primer, u nekim istraživanjima je pokazano da hipersenzitivni ispitanici više koriste delove mozga koji su povezani sa dubljom obradom informacija (Acevedo et al., 2021; Jagiellowicz et al., 2011). Pored dublje obrade informacija, druge odlike hipersenzitivnih ljudi su: viša emocionalna reaktivnost, lakoća dolaženja u stanje preplavljenosti i osetljivost na suptilnosti.

Dubina obrade informacija predstavlja, kao što i sam naziv kaže, tendenciju da se informacije dublje obrađuju. Hipersenzitivne osobe sve procesuiraju više, pri čemu povezuju i porede ono što zapažaju sa svojim prošlim iskustvima u sličnim situacijama. Mnogi istraživači smatraju da je upravo dubina obrade informacija osnovna karakteristika hipersenzitivnih ljudi (Aron et al., 2005; Liss et al., 2005). S obzirom da dublje obrađuju informacije, veća je verovatnoća da će se hipersenzitivni ljudi pre i fizički i psihički umoriti, a zatim i lakše doći u stanje preplavljenosti. Viša emocionalna reaktivnost se odnosi na intenzivnije emocionalne reakcije hipersenzitivnih osoba na pozitivna i negativna životna iskustva, kao i na intenzivnije reagovanje na emocije drugih ljudi. Osetljivost na suptilnosti se odnosi na sve one sitne stvari koje hipersenzitivni ljudi primećuju a koje drugim ljudima promiču (Aron, 2011; Baryla-Matejczuk et al., 2020; Boterberg & Warreyn, 2016).

Istraživanja o hipersenzitivnoj deci datiraju još od perioda pre definisanja koncepta hipersenzitivnosti i osnovnih karakteristika hipersenzitivnih ljudi (Boyce et al., 1996; Gunnar, 1994; Nachmias et al., 1996). Naime, istraživači su u prošlosti primetili da postoji određena grupa dece koja se po svojim osnovnim karakteristikama razlikovala od svojih vršnjaka. Termini koji su se koristili u vreme sprovođenja ovih istraživanja bili su viša reaktivnost, stidljivost ili viša negativna emocionalnost,

dok su naučnici tek kasnije uvideli da je zapravo bila proučavana povišena senzitivnost određene grupe dece (Jagiellowicz et al., 2020). Nakon definisanja koncepta hipersenzitivnosti počinju da se sprovede istraživanja konkretno o višoj senzitivnosti određene grupe dece (Aron & Aron, 1997). Takođe, veliki broj karakteristika o razvoju hipersenzitivne dece, kao i o uticaju porodice na hipersenzitivnu decu navodi Elejn Aron (Elain N. Aron). Njeni zaključci, napisani u knjizi „Osetljivo dete“ proizilaze iz terapeutskog rada sa hipersenzitivnim osobama i decom, kao i iz konsultacija sa razvojnim psiholozima (Aron, 2002; Aron, 2011).

2. Hipersenzitivne bebe i deca predškolskog uzrasta

Kako bi se razumele karakteristike hipersenzitivne dece kroz različite faze njihovog razvoja, neophodno je razumeti pojmove koji se odnose na sisteme bihejvioralne aktivacije i bihejvioralne inhibicije (Aron, 2002). Naime, prema Grejovoj teoriji osetljivosti na potkrepljenje, postoje tri osnovna emocionalna sistema. Sistem borbe/bežanja reguliše izbegavanje i odbranu od agresivnog ponašanja, kao reakcije na безусловne signale kazne. Sistem bihejvioralne aktivacije je zadužen za kontrolu aktivnog pristupa i za ponašanje koje predstavlja reakciju na signale nagrade. Sistem bihejvioralne inhibicije reguliše pasivno izbegavanje signala kazne i uključuje frustraciju usled izostajanja nagrade (Gray, 1991; Gray & McNaughton, 2000). Iako svi ljudi imaju sistem bihejvioralne inhibicije, smatra se da je ovaj sistem kod hipersenzitivnih ljudi veoma aktivan ili snažan (Aron & Aron, 1997; Smolewska et al., 2006). Sistem bihejvioralne inhibicije je poznat i kao *sistem zastani i proveriti* zato što utiče na sagledavanje situacije kojoj osoba pristupa i poređenje te situacije sa drugim sličnim situacijama iz prošlosti. Zbog ovoga dolazi do inhibicije samo na momenat, osim ako takva slična situacija iz prošlosti nije bila preteća. Međutim, nekoliko loših iskustava u pristupanju novim situacijama može da pretvori *sistem zastani i proveriti* u *sistem zastani i nemoj ništa da uradiš*. Ovakva reakcija može da se razvije već na uzrastu od šest meseci kod hipersenzitivnih beba tako što polako nastaje strategija *Najbolji način da se izbegnu loše stvari jeste izbegavati sve*. Na primer, beba želi nešto da proba, ali se istovremeno plaši nove situacije (Aron, 2002). Iz ovog razloga je već na ovom uzrastu

veoma važno da roditelji pomažu detetu u regulaciji sopstvenih emocija, odnosno da li će se plašiti nepoznatih situacija ili će im pristupiti i na koji način. Pretpostavka je i da roditelji mogu svojim zaštitničkim ponašanjem kod svoje dece podsticati razvoj strategije izbegavanja novih životnih situacija. Na ovaj način oni svom detetu šalju poruku da ne može sâmo da pristupi novim životnim situacijama, već da čeka na njihovu pomoć.

Osim roditeljske podrške i brige, i negativna stimulacija posebno snažno utiče na hipersenzitivne bebe. Ukoliko je dete konstantno izloženo određenim stresorima, kao što je svađa roditelja, može doći do porasta negativne emocionalnosti kod hipersenzitivnih beba već i na uzrastu od devet meseci (Aron, 2002). Međutim, ukoliko o njima brinu senzitivni i responzivni roditelji nivo negativne emocionalnosti hipersenzitivne bebe se neće povećavati. Ovo je, pored adekvatne roditeljske podrške i brige, objašnjeno i manjom prisutnošću veće stimulacije u detetovom životu. Naime, na ovom uzrastu sve bebe privlače pažnju staratelja da se više igraju sa njima. Međutim, za razliku od drugih beba, hipersenzitivne bebe lakše dolaze u stanje preplavljenosti, pa je neophodno da roditelji i o ovome vode računa (Aron, 2011; Baryla-Matejczuk et al., 2020). Zbog toga je pronalaženje optimalnog nivoa stimulacije za hipersenzitivnu decu od izuzetnog značaja.

Naravno, sve prethodno važi i za nehipersenzitivne bebe, međutim razlika je upravo u intenzitetu. Hipersenzitivnim bebama će biti potrebno manje negativnih životnih iskustava da bi već do godinu dana starosti polako dolazilo do porasta negativne emocionalnosti (Aron, 2002). Razlike između hipersenzitivnih i nehipersenzitivnih beba su pokazane i u jednom eksperimentu. Naime, ispitivana je veća uzbuđenost beba merenjem količine kortizola u krvi nakon zastrašujuće situacije (Gunnar, 1994). Identifikovane su devetomesečne bebe sa jačim i sa slabijim sistemom bihevioralne inhibicije (hipersenzitivne i nehipersenzitivne) i one su bile odvojene od svojih majki na pola sata. Polovina hipersenzitivnih i polovina nehipersenzitivnih beba su ostavljene sa pažljivom bebisiterkom koja je adekvatno reagovala na sve detetove potrebe, dok su druga polovina hipersenzitivnih i druga polovina nehipersenzitivnih beba ostavljene sa bebisiterkom koja je bila nepažljiva i nije reagovala, osim ako bi dete zaista jako plakalo. Dobijeni rezultati su pokazali da su

samo hipersenzitivne bebe sa nepažljivom bebisiterkom imale više kortizola u pljuvački (Gunnar, 1994). Na osnovu rezultata ovog istraživanja, čini se kao da su se hipersenzitivne bebe sa pažljivom bebisiterkom, kao i obe grupe nehipersenzitivnih beba sa pažljivom i sa nepažljivom bebisiterkom osećale kao da imaju resurse za suočavanje sa ovom situacijom i da nema potrebe da stvaraju dugotrajni odgovor na stres (Gunnar, 1994).

Iz ovog eksperimenta se vidi koliki uticaj (ne)adekvatna briga ima na hipersenzitivnu decu. Uticaj staratelja na hipersenzitivnu decu je pokazan i u eksperimentu u kom su osamnaestomesečna deca izlagana nepoznatim situacijama dok su bila sa svojim majkama (Nachmias et al., 1996). Pre početka eksperimenta identifikovana su deca sa sigurnom i deca sa nesigurnom afektivnom vezanošću za majke pomoću metode strane situacije. Hipersenzitivna deca su kao prvu reakciju imala jako lupanje srca i povećan nivo adrenalina. U istom ovom istraživanju nehipersenzitivna deca su ulazila u situaciju bez pravljenja pauze. Međutim, hipersenzitivna deca sa sigurnom afektivnom vezanošću za majke samo su napravila pauzu da provere nepoznatu situaciju. Kada bi procenili da je situacija sigurna, počeli bi da je istražuju, kao i nehipersenzitivna deca. Za razliku od njih, hipersenzitivna deca sa nesigurnom afektivnom vezanošću za majke su se zaista uplašila, na šta je ukazivao porast nivoa kortizola u krvi (Nachmias et al., 1996). Iz ovih istraživanja moglo bi se zaključiti da će, ukoliko su svakodnevno suočena sa novim situacijama, hipersenzitivna deca sa nesigurnom vezanošću za staratelje imati hronično viši nivo kortizola. Viši nivo kortizola može da utiče na slabiji imuni sistem i na nastanak problema sa spavanjem (Aron, 2002).

U jednom kasnije sprovedenom istraživanju (Lionetti et al., 2019) proveravalo se da li zaista postoje deca na koju roditeljsko ponašanje i vaspitanje više utiče. U ovom istraživanju je ispitivana razlika među decom uzrasta od tri do šest godina u odnosu na njihovu različitu osetljivost na roditeljsku brigu (Lionetti et al., 2019). Roditeljska briga je bila operacionalizovana Upitnikom roditeljskih stilova i dimenzija (Robinson et al., 2001), dok su roditelji procenjivali senzitivnost svoje dece pomoću Upitnika za procenu senzitivnosti dece (Lionetti et al., 2019). Uzorak su činila deca uzrasta od tri do šest godina i rezultati ovog istraživanja su pokazali da zaista postoje razlike u dečjoj osetljivosti. Naime, jedna grupa dece je bila veoma osetljiva kako na lošu, tako i na dobru

roditeljsku brigu, dok je druga grupa dece bila manje osetljiva. Hipersenzitivna deca koja su imala niži nivo adekvatne roditeljske brige imala su veći broj problema u internalizovanom ponašanju, kao što su anksioznost i depresija, i eksternalizovanom ponašanju, kao što je agresivnost, u odnosu na nehipersenzitivnu decu sa istom ovakvom roditeljskom brigom (Lionetti et al., 2019). Takođe, u drugoj studiji je pokazano da su hipersenzitivna deca uzrasta od tri do pet godina i sa stresnijim porodičnim i školskim okruženjem bila pod većim rizikom da se razbole ili da se povrede u odnosu na svoje vršnjake. Međutim, u ovoj studiji je konstatovan i pozitivan uticaj okruženja na zdravlje hipersenzitivne dece. Naime, hipersenzitivna deca sa manje stresnim porodičnim i školskim okruženjem su u odnosu na svoje vršnjake bila pod manjim rizikom da se povrede ili da se razbole (Boyce et al., 1996).

Na osnovu sprovedenih istraživanja se uočava da dobro roditeljstvo i sigurna vezanost za primarne staratelje u velikoj meri utiču na mentalno i fizičko zdravlje, ali i na ponašanje hipersenzitivne dece kako ona ne bi razvila internalizovane i eksternalizovane probleme i kako se ne bi povlačila od spoljašnjeg sveta. Dakle, da bi se hipersenzitivna deca tokom prvih par godina života osećala bezbedno da istražuju nove situacije, ona treba prvo da se osećaju bezbedno sa svojim starateljima. Iako tačno za svu decu, ovo se posebno odnosi na hipersenzitivnu decu zato što je njihov sistem bihevioralne inhibicije jači (Aron, 2002).

3. Hipersenzitivna deca osnovnoškolskog uzrasta

Upravo zbog lakoće dolaženja u stanje preplavljenosti, koje je jedno od osnovnih karakteristika hipersenzitivnih ljudi, na osnovnoškolskom uzrastu se mogu, u najvećoj meri, uočiti razlike u ponašanju hipersenzitivne i nehipersenzitivne dece (Aron, 2002). Kada je dete svesno svega što se dešava u njemu i oko njega i kada dublje proživljava životne situacije, kao i ponašanje drugih ljudi, ono se onda lakše mentalno i fizički umori od druge dece. Dakle, lako dolaženje u stanje preplavljenosti je posledica dublje i temeljnije obrade informacija. Ova karakteristika je, zbog svojih posledica, često veoma teška za dete, kao i za roditelje ili staratelje (Baryla-Matejczuk et al., 2020).

Na primer, situacije koje su privlačne detetu, kao što su putovanja ili igraonice, mogu biti i izvor prevelike stimulacije. Količina i intenzitet stimulusa u ovakvim situacijama može da otežava detetovo svakodnevno funkcionisanje. Ovo znači da hipersenzitivnu decu uznemirava ono što druga deca ne primećuju (Aron, 2002). Upravo zbog lakog dolaženja u stanje preplavljenosti usled spoljašnje stimulacije, hipersenzitivnost može da podseća na autizam (Liss et al., 2008), odnosno, reakcije hipersenzitivne i autistične dece mogu biti slične kada su hipersenzitivna deca u stanju preplavljenosti. Kada su u ovom stanju, i jedna i druga grupa dece mogu reagovati povećanom iritabilnošću ili povlačenjem od drugih ljudi (Liss et al., 2008). Međutim, hipersenzitivna deca u poznatijim okruženjima imaju dobre društvene veštine. Generalno, ne postoje preklapanja između kriterijuma za hipersenzitivnost i kriterijuma za autizam (Aron, 2011). Osim na autizam, kada je hipersenzitivno dete u stanju preplavljenosti njegovo ponašanje može da podseća i na ponašanje deteta sa poremećajem pažnje sa hiperaktivnošću. Na primer, imaju problem sa održavanjem pažnje, ne slušaju druge dok govore, ne završavaju zadatke i zaboravljaju stvari. Međutim, kao i u slučaju autizma, ne postoje preklapanja između kriterijuma za hipersenzitivnost i kriterijuma za poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću (Aron, 2011). Može se desiti i da hipersenzitivna deca budu procenjena kao manje inteligentna od strane nastavnika, zbog lošijih rezultata na testiranjima koje nekada ostvaruju usled preteranog uzbuđenja. Ovo je posledica njihove više emocionalne reaktivnosti, što je još jedna osnovna karakteristika hipersenzitivnosti. Međutim, kada nisu uznemirena, pokazuje se da je ova procena bila netačna (Aron, 2011).

Iz svih ovih razloga veoma je važno da roditelji nauče dete kako da se nosi sa stanjem uznemirenosti i preplavljenosti. Dakle, roditelji treba da pomognu detetu na osnovnoškolskom uzrastu da razvije adekvatnu strategiju koja će mu pomoći kada oseća da postaje uznemireno ili da dolazi u stanje preplavljenosti zbog prevelike stimulacije. Ovo je veoma važno posebno u slučaju lakoće dolaženja u stanje preplavljenosti, zato što ova karakteristika može da oteža detetovo druženje s vršnjacima i uklapanje u kolektiv. Međutim, pored toga što roditelji treba da pomognu detetu da razvije adekvatne strategije za nošenje sa stanjem preplavljenosti, nekada i sama porodica može biti izvor preterane stimulacije.

Ukoliko roditelji ne prepoznaju detetovu potrebu za nižim nivoom stimulacije, oni mogu da dovedu dete do stanja preplavljenosti tako što ga, na primer, vode na veliki broj vannastavnih aktivnosti, što insistiraju da se stalno druži sa vršnjacima i slično (Aron, 2002; Baryla-Matejczuk et al., 2020).

Negativan uticaj porodice na hipersenzitivno dete je pokazan i u istraživanjima u kojima je dobijeno da će hipersenzitivni odrasli ljudi imati viši neuroticizam (Aron & Aron, 1997), da će biti stidljiviji (Aron et al., 2005), da će imati višu depresivnost (Liss et al., 2005) i da će biti manje zadovoljni svojim životom (Booth et al., 2015) ukoliko su tokom detinjstva imali stresnije porodično okruženje i niži nivo adekvatne roditeljske brige. Sve ovo nije dobijeno ili je pokazano u manjoj meri za nehipersenzitivne ispitanike sa istim ovakvim okruženjem tokom odrastanja. Međutim, mnogi istraživači napominju da, pored negativnih aspekata, i pozitivni aspekti okruženja imaju veći uticaj na hipersenzitivnu decu u odnosu na nehipersenzitivnu (Greven et al., 2019; Pluess et al., 2018). Na primer, u istraživanju sprovedenom u Velikoj Britaniji je pokazan pozitivan uticaj okruženja na hipersenzitivnu decu. Naime, hipersenzitivne devojčice su imale više koristi od psiholoških intervencija sprovedenih u školi, koje su bile usmerene na razvoj socio-emocionalnih veština dece. Iako pre početka programa nije bilo značajnih razlika u skorovima na skali depresivnosti između hipersenzitivnih i nehipersenzitivnih devojčica, nakon završetka programa hipersenzitivne devojčice su imale značajno niže skorove na skali depresivnosti. Autori zaključuju da ovo ima veze sa dubljom obradom informacija hipersenzitivnih devojčica, odnosno, hipersenzitivne ispitanice su dublje obrađivale sadržaj ovih intervencija, što je dovelo do bolje internalizacije i primene stečenih kognitivno-bihejvioralnih strategija suočavanja (Pluess & Boniwell, 2015). Rezultati ovih istraživanja pokazuju da na hipersenzitivnu decu više utiču averzivni, ali i podržavajući aspekti okruženja u odnosu na nehipersenzitivnu decu (Aron & Aron, 1997; Pluess & Boniwell, 2015).

4. Zaključak

Istraživanja o hipersenzitivnoj deci su u poslednjih dvadeset godina sve brojnija u svetu, ali su ipak i dalje na početku, što ukazuje na činjenicu da brojni aspekti o hipersenzitivnoj deci još uvek nisu dovoljno proučeni. Ovo se posebno odnosi na istraživanja o hipersenzitivnim bebama i deci predškolskog uzrasta. Većina ovih istraživanja su bile eksperimentalne studije koje su sprovedene pre definisanja koncepta hipersenzitivnosti, dok su naučnici tek kasnije zaključili da su zapravo bila proučavana hipersenzitivna deca. Dakle, neophodno je da se sprovede veći broj istraživanja o hipersenzitivnoj deci mlađeg uzrasta.

Veći broj istraživanja o hipersenzitivnoj deci starijeg uzrasta bio je usmeren isključivo na uticaj porodičnog okruženja na njihovo mentalno i fizičko zdravlje. Međutim, ne postoje istraživanja o tome kakvo bi vaspitanje i porodična dinamika hipersenzitivnoj deci najviše odgovarali, kao i da li vaspitanje od strane roditelja može uticati na dodatno povećavanje senzitivnosti deteta (Liss et al., 2005). Iako se u literaturi navodi da i pozitivni aspekti okruženja više utiču na hipersenzitivnu decu, oni su u manjoj meri proučavani u odnosu na uticaj negativnih aspekata okruženja. Na kraju, nije sprovedena nijedna longitudinalna studija o hipersenzitivnim osobama i iz tog razloga brojne karakteristike hipersenzitivnih ljudi, kroz njihove različite faze razvoja, još uvek nisu poznate.

Bez obzira na nedostatke dosadašnjih istraživanja o hipersenzitivnoj deci, na osnovu rezultata prethodno sprovedenih istraživanja i na osnovu zapažanja psihologa naučnici zaključuju da hipersenzitivnost predstavlja dimenziju temperamenta, kao i da, u skladu sa tim, hipersenzitivni ljudi i deca zaista imaju određene karakteristike koje se ne odnose na nehipersenzitivni deo populacije (Aron & Aron, 1997; Jagiellowicz et al., 2016; Licht et al., 2020; Liss et al., 2005). Ove karakteristike se odnose na njihovu veću senzitivnost na pozitivne i negativne aspekte okruženja, na veću opreznost prilikom pristupanja novim životnim situacijama, ali i na četiri osnovne karakteristike hipersenzitivnosti, odnosno na dublju obradu informacija, višu emocionalnu reaktivnost, lakoću dolaženja u stanje preplavljenosti i osetljivost na suptilnosti. Nalazi ovih istraživanja su bitni zato što ukazuju roditeljima, nastavnicima i stručnjacima na osnovne karakteristike hipersenzitivne dece.

Roditelji bi trebalo da budu upoznati sa činjenicom da je dobro okruženje od presudne uloge za hipersenzitivnu decu. Ovo ne znači da roditelji moraju da budu hipersenzitivni da bi hipersenzitivno dete bilo dobro prilagođeno, već znači da porodično okruženje treba da bude podržavajuće prema detetu i njegovim potrebama. Kao što je prethodno napisano, važno je da roditelji budu podrška svom hipersenzitivnom detetu i da ga podstiču da pristupi novim životnim situacijama onda kada je to bezbedno. Naime, hipersenzitivna deca mogu odlučiti da nešto ne pokušaju zbog veće opreznosti i na taj način mogu propustiti brojna značajna životna iskustva. Zbog lakoće dolaženja u stanje preplavljenosti, bitno je i da roditelji vode računa o odmoru hipersenzitivnog deteta, odnosno da deo dana bude bez velike stimulacije. Ukoliko dete ima dosta obaveza u toku dana, bitno je da ga roditelji podstiču da češće pravi kratke pauze. Ako hipersenzitivno dete dođe u stanje preplavljenosti, ili ukoliko se oseća uznemireno, bitno je da roditelji uvide šta je dovelo do tog stanja i kako da ovo spreče u budućnosti (Aron, 2002).

Isto tako je važno da nastavnici budu upoznati sa osnovnim karakteristikama hipersenzitivne dece kako dete ne bi pogrešno procenili kao manje inteligentno zbog lošijih rezultata na testovima usled prevelikog uzbuđenja ili kao bezobrazno, zbog problema sa lakšim dolaženjem u stanje preplavljenosti ili zbog više emocionalnosti. Takođe, kada hipersenzitivno dete krene u vrtić, školu ili ukoliko prelazi u novo odeljenje trebaće mu više vremena da se prilagodi novom okruženju nego drugoj deci. Iz ovog razloga je važno da ga nastavnici ne požuruju u ovom procesu, već da mu dozvole da se prilagođava svojim tempom. Nastavnici treba da vode računa i o tome da hipersenzitivna deca lakše dolaze u stanje preplavljenosti ili uznemirenosti od druge dece. Manja je verovatnoća da će do ovoga doći ukoliko nastavnici učenicima ne zadaju previše zadataka koje treba da urade u kratkom vremenskom roku, ukoliko učenici imaju dovoljno odmora i ukoliko nastavnici nisu previše strogi. Nastavnici bi trebalo i da pronađu optimalni nivo u podsticanju hipersenzitivnog deteta da učestvuje u diskusiji na času (Aron, 2002). S obzirom da hipersenzitivna deca predstavljaju manjinski deo u odnosu na njihove vršnjake, može se desiti i da budu značajno manje popularna, ali i prihvaćena (Aron 2002; Chen et al., 1992). Iz ovog razloga, ukoliko dete ima problem da se uklopi u vršnjačke grupe ili da se prilagodi

školskom životu, važno je da mu nastavnici daju odgovarajuću podršku. Ovo će biti moguće jedino ukoliko su oni upoznati sa konceptom hipersenzitivnosti i sa osnovnim karakteristikama hipersenzitivnih ljudi.

Od izuzetnog je značaja i da psiholozi, psihoterapeuti i psihijatri budu upoznati sa osnovnim karakteristikama hipersenzitivnosti kako detetu ne bi dali pogrešnu dijagnozu i kako bi mu bili odgovarajuća podrška. Naime, zbog ponašanja hipersenzitivnih ljudi, kada su oni u stanju preplavljenosti ili kada su uznemireni, hipersenzitivnost može da podseća na neki poremećaj (Aron, 2011). Ponašanje hipersenzitivne dece u stanju preplavljenosti ili uznemirenosti se najčešće poistovećuje sa ponašanjem autistične dece ili dece sa poremećajem pažnje sa hiperaktivnošću. Upravo u situaciji kada roditelji vode hipersenzitivno dete kod stručnjaka ono će najčešće biti uznemireno. Iz ovog razloga, ukoliko stručnjaci nisu upoznati sa osnovnim karakteristikama hipersenzitivnosti, oni mogu izjaviti da je dete manje inteligentno, stidljivo, da ima probleme sa anksioznošću ili, u ekstremnijim slučajevima, dati hipersenzitivnom detetu neku dijagnozu, kao što je autizam ili poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću.

Literatura

- Acevedo, B. P., Santander, T., Marhenke, R., Aron, A., & Aron, E. (2021). Sensory processing sensitivity predicts individual differences in resting-state functional connectivity associated with depth of processing. *Neuropsychobiology*, 80(2), 185–200. <https://doi.org/10.1159/000513527>
- Aron, E. N., & Aron, A. (1997). Sensory-processing sensitivity and its relation to introversion and emotionality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(2), 345–368. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.2.345>
- Aron, E. (2002). *The highly sensitive child: Helping our children thrive when the world overwhelms them*. Harmony.
- Aron, E. N., Aron, A., & Davies, K. M. (2005). Adult shyness: The Interaction of Temperamental Sensitivity and an Adverse Childhood Environment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(2), 181–197. <https://doi.org/10.1177/0146167204271419>
- Aron, E. N. (2011). *Psychotherapy and the highly sensitive person: Improving outcomes for that minority of people who are the majority of clients*. Routledge.

- Baryła-Matejczuk, M.; Artymiak, M.; Ferres-Cascales, R.; Betancort, M. (2020). The Highly Sensitive Child as a challenge for education –Introduction to the concept. *Issues in Early Education*, 1(48), 51–62. <https://doi.org/10.26881/pwe.2020.48.05>
- Booth, C., Standage, H., & Fox, E. (2015). Sensory-processing sensitivity moderates the association between childhood experiences and adult life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 87, 24–29. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.07.020>
- Boyce, W. T. (1996). Biobehavioral reactivity and injuries in children and adolescents. In M.H. Bornstein & J. Genevro (Eds.), *Child development and behavioral pediatrics: Toward understanding children and health*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Boterberg, S., & Warreyn, P. (2016). Making sense of it all: The impact of sensory processing sensitivity on daily functioning of children. *Personality and Individual Differences*, 92, 80–86. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.12.022>
- Chen, X., Rubin, K. H., & Sun, Y. (1992). Social reputation and peer relationships in Chinese and Canadian children: A cross-cultural study. *Child development*, 63(6), 1336–1343. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01698.x>
- Gearhart, C. C., & Bodie, G. D. (2011). Active-empathic listening as a general social skill: Evidence from bivariate and canonical correlations. *Communication Reports*, 24(2), 86–98. <https://doi.org/10.1080/08934215.2012.672216>
- Gunnar, M. R. (1994). Psychoendocrine studies of temperament and stress in early childhood: Expanding current models. In J. E. Bates & T. D. Wachs (Eds.), *Temperament: Individual differences at the interface of biology and behavior* (pp. 175–198). Washington, DC: American Psychological Association.
- Gray, J. A. (1991). The neuropsychology of temperament. *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement*, 105–128.
- Gray, J. A. (1991). The neuropsychology of temperament. *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement*, 105–128.
- Gray, J. A., & McNaughton, N. (2000). *The Neuropsychology of Anxiety*, Oxford University Press. *New York*, 72–82.
- Greven, C. U., Lionetti, F., Booth, C., Aron, E. N., Fox, E., Schendan, H. E., Pluess, M., Bruining, H., Acevedo, B., Bijttebier, P., & Homberg, J. (2019). Sensory Processing Sensitivity in the context of Environmental Sensitivity: A critical review and development of research agenda. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 98, 287–305. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.01.009>
- Jagiellowicz, J., Aron, A., & Aron, E. N. (2016). Relationship Between the Temperament Trait of Sensory Processing Sensitivity and Emotional Reactivity. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 44(2), 185–199. <https://doi.org/10.2224/sbp.2016.44.2.185>

- Jagiellowicz, J., Zarinafsar, S., & Acevedo, B. P. (2020). Health and social outcomes in highly sensitive persons. *The Highly Sensitive Brain*, 75–107.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818251-2.00004-7>
- Licht, C. L., Mortensen, E. L., Hjordt, L. V., Stenbæk, D. S., Arentzen, T. E., Nørremølle, A., & Knudsen, G. M. (2020). Serotonin transporter gene (SLC6A4) variation and sensory processing sensitivity—Comparison with other anxiety-related temperamental dimensions. *Molecular Genetics & Genomic Medicine*, 8(8), e1352.
<https://doi.org/10.1002/mgg3.1352>
- Lionetti, F., Pastore, M., Moscardino, U., Nocentini, A., Pluess, K., & Pluess, M. (2019). Sensory Processing Sensitivity and its association with personality traits and affect: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 81, 138–152.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2019.05.013>
- Liss, M., Mailloux, J., & Erchull, M. J. (2008). The relationships between sensory processing sensitivity, alexithymia, autism, depression, and anxiety. *Personality and individual differences*, 45(3), 255–259. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.04.009>
- Liss, M., Timmel, L., Baxley, K., & Killingsworth, P. (2005). Sensory processing sensitivity and its relation to parental bonding, anxiety, and depression. *Personality and individual differences*, 39(8), 1429–1439. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.05.007>
- Nachmias, M., Gunnar, M., Mangelsdorf, S., Parritz, R. H., & Buss, K. (1996). Behavioral inhibition and stress reactivity: The moderating role of attachment security. *Child development*, 67(2), 508–522.
- Pluess, M., Assary, E., Lionetti, F., Lester, K. J., Krapohl, E., Aron, E. N., & Aron, A. (2018). Environmental sensitivity in children: Development of the Highly Sensitive Child Scale and identification of sensitivity groups. *Developmental Psychology*, 54(1), 51–70. <https://doi.org/10.1037/dev0000406>
- Pluess, M., & Boniwell, I. (2015). Sensory-processing sensitivity predicts treatment response to a school-based depression prevention program: Evidence of vantage sensitivity. *Personality and individual differences*, 82, 40–45.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.011>
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ). *Handbook of Family Measurement Techniques*, 3, 319–321.
- Smolewska, K. A., McCabe, S. B., & Woody, E. Z. (2006). A psychometric evaluation of the Highly Sensitive Person Scale: The components of sensory-processing sensitivity and their relation to the BIS/BAS and “Big Five”. *Personality and Individual Differences*, 40(6), 1269–1279. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.09.022>